

TÜKIKE EIMISKIT KEELE ALLA

Maurice Blanchot. Kirjandus ja õigus surmale. Valik tekste. Koostanud ja tõlkinud Anti Saar. Tallinn: Varrak, 2014. 370 lk.

Essees „Ängistusest keeleni” lausub Maurice Blanchot, et kirjaniku tüüpulokorraks on ängistus, kus pole ei midagi kirjutada ega vahendeid selleks – aga ometi püsib äärmuslik sundus muudkui kirjutada.¹ Seesama ängistus kandub üle ka siinse arvustuse hakatusse: ühelt poolt on Blanchot’ jõudmine eesti keelde nii suur sündmus, et sellest tuleks kirjutada mahukas monograafia. Vastilmunud kogumik peaks osutama maiuspalaks kõigile, kes viibivad loomingu lummuses. Kuid teiselt poolt tundub, et sellest ei ole midagi ega kellelegi kirjutada. Ei ole midagi kirjutada, sest kõik oluline on kogumikus endas öeldud, tekst ei vaja kommentaare, vaid üksnes hoolikat lugemist. Kuigi Blanchot’ esseistika püsib paradokside ega pretendeeri teaduslikkusele, on sellele omane sisemine koherentsus. Muidugi võiks rääkida ülevaatlikus toonis kõigest sellest, millest Blanchot oma pika elu jooksul veel kirjutas, ja kuidas muutus tema kirjutuslaad (vaadeldav kogumik sisaldab peale nimiessee üldiselt autori varaseid esseid); samuti oleks põnev ajada esseedes varjatud mõjutajate jälgi. Aga selleks tuleks esiteks olla Blanchot’ loomingu alal n-ö ekspert, liiatigi on mitmeid sääraseid ülevaateraamatuid juba kirjutatud.² Ei ole kellelegi kirjutada, sest kõik, kes on pühendunud kirjanduse hämarale saladusele, tunnevad küllap

¹ M. Blanchot, *The Station Hill Blanchot Reader*. Tlk L. Davies, P. Auster, R. Lamberton. Barrytown–New York: Station Hill/Barrytown, Ltd, 1999, lk 345.

² Nt L. Hill, *Blanchot: Extreme Contemporary*. London–New York: Routledge, 2001; U. Haase, W. Large, *Maurice Blanchot*. London–New York: Routledge, 2001.

juba Blanchot’ loomingut. Kes aga soovib keelelt – ka kunsti keelelt – selgeid mõtteid ja põnevaid sündmusi, seda tuleb Blanchot’ eest hoopiski hoiatada, kuid hoiatus ei kandu Keele ja Kirjanduse vahendusel säärasteni.

Soovitama siiski peab, sest tundub, et Blanchot pole eesti kirjanduskultuuri just ülemäära mõjutanud. Kõige rohkem võime tema mõju leida Jaak Tombergi monograafiast „Kirjanduse lepitav otstarve”,³ mainimisi lipsab hämar prantslane läbi ka Jaan Unduski, Epp Annuse, Hasso Krulli ja Toomas Raudami töödest. Siiski tuleb öelda, et käesoleva kogumiku järelsõnana ilmunud Eik Hermannii essee (lk 333–368) on esimene eestikeelne Blanchot’ loomingu olemusse süvenev tekst. Ometi mõjutas just Blanchot olulisel määral paljude siinmail armastatud mõtlejate lähene-misi, näiteks varase Michel Foucault’ kirjanduskäsitust⁴ ja Jacques Derrida dekonstruktsiooni⁵. Teisalt oli Blanchot oluline Martin Heideggeri varaste ideede edasiarendaja Emmanuel Levinasi kõrval. Poleks liialdus öelda, et Blanchot’ looming on Heideggeri feno-

³ J. Tomberg, *Kirjanduse lepitav otstarve*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2011.

⁴ Kõige selgemalt võime seda mõju näha Foucault’ esseest „Keel lõpmatuseni”, mis algab Blanchot’ tsitaadiga. Vt M. Foucault, *Teadmine, võim, subjekt*. Tallinn: Varrak, 2011, lk 7–25. 1966. aastal kirjutas Foucault Blanchot’st pika essee „Mõte väljaspoolest”. Vt M. Foucault, *Maurice Blanchot: The Thought from Outside*. – M. Foucault, M. Blanchot, Foucault/Blanchot. Tlk B. Massumi, J. Mehlman. New York: Zone Books, 1990, lk 7–58.

⁵ Näiteks võib seda mõju jälgida anni mõiste kaudu. Vt vaatlusaluses Blanchot’ kogumikus „And ja ohverdus”, lk 51–52; vrd J. Derrida, *Surma and*. Tlk Mart Kangur. Tallinn: TLÜ Kirjastus, 2011. Mõju kohta vt ka: T. Clark, *Derrida, Heidegger, Blanchot. Sources of Derrida’s notion and practice of literature*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.

menoloogia ja dekonstruktsiooni vaheliseks ühenduslüliks; samuti võib seda nimetada Heideggeri kirjandusteooria väljaarendamata äärmuseks või hoopiski varase Levinasi *il y a* kogemuse järjekindlaks hoidjaks. Kui olete kirjanduse lummuses – ükskõik kas looja või üksnes lugejana – ja üritate saada seda lummust ilma labastamata teoreetilise rakurssi; kui see lummus ängistab ja painab, siis võib Blanchot'ga tutvumine aidata seda painet artikuleerida.

„Kirjandus ja õigus surmale” sisaldab kaheksa esseed ja kaks ilukirjanduse sildi all avaldatud teksti („Thomas tume” ja „Surmaotsus”). Blanchot' esseedes leiduv kirjanduse määratlus peaks kaotama piiri kirjandusliku ja teoreetilise teksti vahel: kirjandus algab hetkest, mil talt saab küsimus (lk 94). Blanchot' esseistika jätkab seda moodsas kirjanduses üha esilekerkivat küsimust iseene olemuse kohta, keerab sellele üha uusi vintse peale, jäädes truuks loomingu lõpmatuse-lõpetamatuse põhimõttele (vt lk 10). Ometi torkab silma, et tema esseede ja ilukirjanduse vahel on märgatav stiilierinevus: viimases esitatakse teatud kogemuslikke raporteid ilma n-õ teooria-vahemängudeta. Kes Blanchot' loomingut ei tunne, sellele võiks pakkuda lugemiseks järgmist retsepti: alustage ilukirjanduslike paladega, saage sealt esmamulje ning seejärel püüdke vastata esseistika varal küsimusele *mis tekst see on?* Kes on väga kärsitu, võib alustada kogumiku nimiesseest – seal võetakse kokku enamik mõtteid, mida varasemates tekstides kombatakse. Järgnevalt käsitlen selles arvustuses üksnes esseid.

Kogumikku valitud esseed käsitlevad kõik keele- ja kirjanduskogemust kõige üldisemas plaanis. Valik on kanooniline, kõik tekstid peale ühe sisalduvad nt ka palju mahukamas ingliskeelses valimikus „Station Hill Blanchot Reader”. Siiski tunnen kahetsust, et eesti keelde pole tervikuna jõudnud Blanchot' 1955.

aastast pärinev töö „Kirjanduslikkuse ruum” (sealt on tõlgitud neli esseed). Antud tööst leiab lisaks n-õ üldistele kirjanduse kohta käivatele deklaratsioonidele veel midagi, milles Blanchot on minu hinnangul kõige säravam: varasemate kirjandustekstide lähilugemisi. Kuigi tema lemmik Mallarmé on eesti keeles vähe tuntud, käsitab Blanchot seal ka palju sääraseid autoreid, kes on meil väga mõjukad, nt Kafkat ja Dostojevskit.

Mainitud kaheksa esseed katavad kõiki põhilisi kirjandusfilosoofilisi küsimusi: kirjandusteose olemus, kujutise olemus, proosa ja luule erinevus, loomingulise inspiratsiooni küsimus, kirjanduse lugemine, kirjanduse sotsiaalne staatus. Ühelt poolt tuleb öelda, et Blanchot' l puudub teoreetiline ambitsioon, ta deklareerib retooriliselt, veenab prohvetina – teda on nimetatud äärmuslikuks filosoofiast keeldujaks.⁶ Teiselt poolt näeme kogumiku nimiessees siiski midagi, mida võiks nimetada üldiseks keeleteooriaks – see sünnib dialoogis Hegeliga. Blanchot' stiil on küll hämar, kuid mitte kiuslikult hämav, läbi loogilise ranguse prisma lugedes on võimalik välja nõristada tema n-õ üldised kirjandusontoloogilised positsioonid.⁷ Blanchot on vaieldamatult kujunenud kontinentaalses kirjandusfilosoofias tähtsaks autoriteediks, temast on kirjutatud rohkesti monograafiaid. Üks viis, kuidas temast abi võib olla, on järgmine: see paradoksaalne kirjanduskäsitlus, mis artikuleerib müstilisi intuitsioone,⁸ võib töötada autoritee-

⁶ Vt G. L. B r u n s, Maurice Blanchot. The Refusal of Philosophy. Baltimore–London: The Johns Hopkins University Press, 1997.

⁷ Sellise töö on teostanud Adam Schwartz: A. S c h w a r t z, Faux Pas: Maurice Blanchot on the Ontology of Literature. – SubStance 1998, kd 27, nr 1, vihik 85, lk 19–47.

⁸ Blanchot' mõeldut nimetab müstilise keele manifestiks Jaan Undusk: J. U n d u s k, Maagiline müstiline keel. Tallinn: Virgela, 1998, lk 80.

di kaitsekilbina akadeemilise ranguse nõuete vastu, mille kohaselt iga töö peab vähemalt imiteerima teaduslikku stiili. Just sel moel leidsin Blanchot' st olulist tuge oma doktoritöös.⁹

Blanchot'd võib lugeda mitmel viisil. Võib pelgalt nautida hämarat-vihjelist stiili. Võib võtta tema tekste hermeneutilise lugemisharjutusena, otsides sümbolite tulevargist peidetud mõteliini arengut. Võib otsida ja ära tunda seoseid teiste oluliste XX sajandi mõtlejate oelduga. Kuid miks peaks kogumikku süvenema käesoleva ajakirja püsilugeja, inimene, kes armastab keelt ja kirjandust? Julgen väita, et Blanchot' mõtted aitavad meil mõista moodsa kirjanduse eripära (tõsi küll: normatiivselt laiendab Blanchot oma seletusmudeli kirjandusele üldse). Miks valitseb juba rohkem kui sajand kirjanduslikus avangardis suur segadik selgete sündmuste asemel, kummalised hääled tegelaste asemel, destruktiivsed meeolud fiktsionaalse maailma korrapära asemel? Blanchot seletab seda veenvalt, kuigi mitte selgelt.

Kõige lihtsam viis keele ja kirjanduse määratlemiseks oleks öelda, et keel koosneb sõnadest, sõnad nimetavad asju – nii argikõnes, teaduses kui ka kirjanduses. Võib teha kirjandusele väikse möönduse: see ei pruugi üksnes mimeetiliselt kirjeldada tegelikkust, vaid võib mõelda välja fiktsionaalseid asju ja maailmu. Kuid siiski tundub, et see naiivne lähenemine, mis on argikeele toimimise puhul täpne, jääb ilukirjanduse mõistmiseks jõuetuks, isegi kui me nõustume, et ka stiilile ja vormile, esituse *kuidas-usele* tuleks tähelepanu pöörata. Kirjandus ei ole väljamõeldud

⁹ 2010. aastal kaitstud doktoritöö „Ei kogemine nihilismi mõtlemises filosoofia ja kirjanduse ühtesulamisel” on loetav võrgus: http://e-ait.tlulib.ee/18/1/luks_leo1.pdf. Vastupanustrateegiatest akadeemilisele masinavärgile vt L. L u k s, Filosoofia viletsus distsiplinaarsetes kontekstides. – Vikerraar 2014, nr 3, lk 90–94.

maailm, vaid midagi veel. Blanchot ütleb suisa vastupidi: „Kirjanik kuulub keelele, mida ei kõnele keegi, mis ei pöördu kellegi poole, mil puudub kese ning mis ei ilmuta midagi” (lk 17).

Ometi ei tasu kiirustada: kirjandus ei piirdu ka Blanchot' puhul nende äärmuslike näidetega, kus tähendus täiesti laguneb. Ärapöördumine asjadest on omane n-ö (post)strukturealistlikule keeleteooriale (semioloogiale), mille lähtepunktiks on Ferdinand de Saussure. See teooria näeb keelt kui omaette sfääri, puhast erinevuste süsteemi, märkidevahelise negatiivsuse mängu; kirjandust kui sündmust ennast, mis ei esita välismaailma. Paljutki sellest võib kohata ka Blanchot' teoses, kuid sellega ei minda liiale. Keel ei kaota tähendust n-ö käsu peale, deklaratiivselt, tähendused (st sõnale omased intentsionaalsed objektid ehk asjad) on visad kaduma. Vaatamata ka Blanchot'le omasele vaikuseretoorikale (lk 78, 136) ei pane kirjanduslik keelekasutus keelt otseses tähenduses vaikima, ei kustuta sõnade tagant esile ilmuvaid asju, vaid pigem lõhub tavakeelele omase naiivse kiirustava ülemineku sõnalt asjale. Kirjandus kummastab asjad, muudab nad *kujutisteks*, mis on oma kohalt välja rebitud ja helendavad koolnukummalisuses (vt esseed „Kujuteldava kaks teisendit”).

Blanchot' kirjanduskäsituse sära seisneb esiteks just selles, et ta põimib tähelepanelikult ühte keele tähusfunktsiooni ning tähistust lõhkuva külje. Teiseks oluliseks saavutuseks on kogemuse, meeolu, häälestuse arvessevõtt arutlustes: ta ei uuri keelt üksnes abstraktse süsteemina, vaid läbielatud keelekogemust.¹⁰ Nagu Blanchot korduvalt rõhutab (eriti nimiessees), on keele olemuslikuks tuumaks negatiivsus, seos eimiskiga. Kuid kunagi ei ole see negatiivsus neutraalne, pelgalt ma-

¹⁰ Ehk siis: Blanchot' keelekäsitlus hõlmab nii keele kui ka kõne (*langue/parole*), mille strukturalism lahutas.

temaatiline, nagu näiteks saussure'ilik märkidevaheline erinevus. See, kes keele põhjas peituvat negatiivsust tähele paneb – mõistagi on see kirjanik –, ei saa enam jääda rahulikkuks keset maailma argipäeva; negatiivsus on kirjanduse eeldus ja sünniseisund, kirjanikuks olemise needus ja paine, inspiratsioon, mis heidab kirjaniku maailmast välja (vt esseed „Tuumne üksindus“). Loomingulisus hävitab subjekti püsivuse, kirjanik peab ühel ja samal hetkel vastama paljudele vastandlikele nõudmistele (vt lk 109); ta on kogu aeg suremas, suremise protsessi läbi elamas (vt lk 143 jj). Seega võib öelda, et kui ühelt poolt on kirjandus elust lahus, omaette võimatu ruum ja maailma vaikus,¹¹ siis teiselt poolt on kirjandusloomingul vägagi elulised tagajärjed: looming painestab kirjaniku elu, heidab ta põrgusse (lk 81).

Need meeleolukirjeldused on mõjutatud esiteks kindlasti Heideggeri 1920. aastate töödes leiduvast ängi fenomenoloogiast, kuigi Blanchot sakslase nime kordagi ei maini.¹² Teine otsene mõjutaja, kellele kogumikus ka paar korda viidatakse (lk 136, 142), on Levinas, täpselt tema varases töös „Eksistentsilt eksisteerivale“ sisalduv *il y a* mõiste. *Il y a* nimetab olemise ähvardavat müra, ilma ühegi objektita olemise negatiivset painet, kus pole millestki kinni hakata. Võiks öelda, et Blanchot püsib erinevalt oma mõjutajatest visalt selle paradoksaalse ängistava kogemuse juures. Levinas on ühes intervjuus tunnistanud

¹¹ See lummavaim määratlus pole vaadeldavasse tõlkekogumikku jõudnud. Vt M. Blanchot, *The Space of Literature*. Tlk A. Smock. Lincoln–London: University of Nebraska Press, 1982, lk 47.

¹² Mõju on kaardistanud A. Schwartz, vt A. Schwartz, *Faux Pas*, lk 25. Oma vastuolulisest seosest Heideggeri mõtlemisega kirjutab juba eakas Blanchot: M. Blanchot, *Thinking the Apocalypse: A Letter from Maurice Blanchot to Catherine David*. – *Critical Inquiry* 1989, kd 15, nr 2, lk 475–480.

oma mõttetee põhitaotlusena püüdmist väljuda *il y a*-st, mitte-mõttest,¹³ ta keskendub üha enam nõrgale, hajuvale subjektiivsusele eetilise tähenduse andmisele. 1930. aastatel luuletölgenduste poole pöördudes hülgab Heidegger samuti eimiski ängistuse ning asub uurima kirjanduse võimalikku olemist asutatavat ja ülesehitavat funktsiooni.¹⁴ Just Blanchot süvendab oma kirjanduskäsituses negatiivsuskogemust, kokkumata seejuures tagasi ka radikaalse kurjuse, eetilise katastroofi ees.¹⁵ Vaadeldavastki kogumikust lipsab läbi kirjandusele omase absoluutse vabaduse võrdlemine revolutsioonilise situatsiooniga, mille tuumaks on vajadus viimse teo järele, mis tähendab ühtlasi eluõiguse kadumist, õigust surra (lk 119). Ka Heideggeril on kirjandus (kunst) seotud väljendamatu teispoosusega (ehk olemisega), kuid tema jaoks on ainsaks võimaluseks seda seost tabada just pühaduse luuleline nimetamine – olgugi et see nimetamine võib olla ka nt Hölderlini kaeblus pühade nimede puudumise üle. Moodsa kunsti destruktiivsus näeb Heidegger üksnes kaasajooksu tehnilise mahhinatsiooniga. Blanchot' süvenevad käsitused näitavad, et säärane kitsendus on ekslik: kirjanduse negatiivne tuum avaldub ka n-ö räpases, nt de Sade'i loomingus (lk 122).¹⁶

¹³ Vt E. Levinas, *Eetika ja lõpmatus: dialoogid Philippe Nemoga*. Tlk J. Porila. – Akadeemia 1996, nr 8, lk 510.

¹⁴ Jõudmata küll teemasse süveneda, tuleb siiski öelda, et 1950. aastate keeleteemalistes töödes jõuab Heidegger taas n-ö vähem aktiivse luulemõistmiseni, kuuldes luules sarnaselt Blanchot'le ennekõike vaikuse helisemist (vt M. Heidegger, *Keel*. Tlk V. Kiisler. – Akadeemia 1999, nr 4, lk 711–729).

¹⁵ Siin võime näha Georges Bataille' mõju, kelle jaoks on kirjandus samuti Kurjusega olemuslikus seoses. Vt G. Bataille, *Literature and Evil*. London–New York: Marion Boyars, 2006.

¹⁶ Selle aspekti kohta vt: J. Gregg, *Maurice Blanchot and the Literature of Trans-*

Kas Blanchot tahab väita, et kirjanikud on täiesti isesorti inimesed, kes vaevlevad seletamatul põhjusel loomingu võimaldava ängistuse küüsis? Teatud vaatenurgast võib seda nii käsitleda, tõmbab ju Blanchot korduvalt range eristuse elu ja kunsti vahele (lk 17). Kuid kui pöörata tähelepanu Blanchot' Hegelist inspireeritud keelekäsitusele (lk 124–142), siis võib niisama hästi öelda, et kirjanduses võimenduv negatiivsus on keele kui sellise varjatud tuum. Juba kõige argisemas nimetamisaktis on peidus hävitus ja surm. Nimetamisakti käigus ma n-ö alistan kogetava asja mõistele, sooritan potentsiaalse mõrva. Öeldes „kass”, olen luust ja lihast kassi teisendanud mõisteks oma keeles, lahutanud tema enese keele-eelsest identsusest. Tavakeele eripäraks on nimetamise müstilise aspekti varjamine, argielus kasutame sõnu nii, „justkui oleksid elus kass ja tema nimi identsed” (lk 127). Kuid kirjanduse keel on tehtud rahutusest (lk 128). Enne järgmist eristust tuleks märkida, et ka tekste, mida traditsiooniliselt kirjanduslikeks liigitatakse, võib toota n-ö tavakeele režiimis, keele müsteeriumit avamata.¹⁷

Tõeline kirjandus – see, mis Blanchot' jaoks üldse kirjanduse nime väärrib – paneb igal juhul nimetamisakti puudulikkust tähele. Seda võib teha kahel moel, kirjandus jaguneb kaheks kalakuks (proosaks ja luuleks). *Proosaks* nimetab Blanchot sellist loomingu, mis

gression. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1994.

¹⁷ Fenomenoloogilise lugemisteooria rajaja Wolfgang Iser kirjutab sellistest tekstidest nii: „...on olemas tekste, mis ei paku midagi peale harmoonilise maailma, kust kõik vastuolud on välja roogitud ja meelega välditakse kõike, mis võiks häirida juba kujunenud illusiooni, ja need on tekstid, mida meile tavaliselt ei meeldi kirjanduslikeks liigitada.” W. I s e r, *Lugemine. Fenomenoloogiline lähenemisviis*. Tlk T. Rosin. – *Akadeemia* 1990, nr 10, lk 2103–2104.

üritab lahti öelda tavakeele robustsest nimetamisaktist, selle ebaaususest (lk 137) ning minna üle asjade poole (lk 130). Proosa üritab kõnelda puhtalt, ületada keele enda varal kuristikku, mille nimetamine idee ja asja vahele ehitab.¹⁸

Nimi lakkab olemast üürrike mitteolemasolust läbilibisemine ning muutub tihkeks kuuliks, olemasolu massiks; keel hülgab mõtte, mis oli varem ta ainus taotlus, ja püüab muutuda mõttetuks. Esmatähtsuse omandab kõik füüsiline: rütm, kaal, mass, kuju; seejärel paber, millele kirjutatakse, tindijoon, raamat (lk 131).

Proosa on selline keelekasutus, mis adub keeles peituvat negatiivsust ning võtab enda kanda ülesande tuua keeles esile asjad ise. Tähenduse lõhkumine kannab siin eesmärki peatada tavakeele naiivne sõna ja asja samastamine, seisata tähenduste ökonoomia ratas.¹⁹ Võib muidugi öelda, et see heroiline ülesanne saab täituda üksnes osaliselt,²⁰ kuid igal juhul kaotavad asjad

¹⁸ Just sellist n-ö asjade puhastamist, mis on ühtlasi olemise asutamine (samuti inimese eksistentsi ja isegi kogukonna asutamine) peab Heidegger silmas oma luulekäsituses (*Dichtung*), vt M. H e i d e g g e r, *Kunstiteooria* algupära. Tartu: Ilmamaa, 2002. Vt ka V. L u i k, *Sõna on rohkem kui sõna. – Keel ja Kirjandus* 2005, nr 10, lk 777–779.

¹⁹ See tähelepanek pärineb Simon Critchley teosest *Very Little... Almost Nothing. Death, Philosophy, Literature*. London–New York: Routledge, 2008, lk 44.

²⁰ Kuna iga artikuleeritav kogemus käib keele kaudu ning keele tekitatud lõhe asja enesega on ületamatu, siis jõuab poeetiliselt inspireeritud mõtlemine paratamatult tavakeele (mille edasiarenduseks on ka teadus) suhtes vastupidisele järeldusele. Kui tavakeelest kantud kogemuses käsitab sõna asja piisaval määral, „kass” = kass, siis inspireeritud mõtlemises on see samasus võimatu, mistõttu kaob ka kogetava asja identsus – A ei võrdu kunagi A-ga. Täpselt sellisele järeldusele on teiste seas jõudnud mõtleval luuleta-

kirjanduses oma tavapärasuse, muutuvad kujutisteks koos kogu sinna juurde kuuluva kummastusega (vt „Kujutletava kaks teisendit”).

Kirjanduse teine kallak, *luule* adub mõistagi samuti negatiivsuse kuristikku, kuid astub teises suunas, läheb üle keele poole.

[*Luuletajad*] *hvituvad keele tegelikusest; [---] neid ei huvita maailm, vaid see, mis oleksid asjad ja olendid juhul, kui maailma poleks; [---] nad anduvad kirjandusele kui umbisikulisele väele, mis ihkab üksnes neelduda ja sukelduda* (lk 138).

Teisal täpsustab Blanchot, et luulekeel ei loo kujutisi (lk 28). Aga mis siis luules sünnib?

Luuletusele, vastupidi, on eriomane see, et mitte miski selles ei moodusta

ja Jaan Kaplinski (vt J. K a p l i n s k i, Parallele ja parallelsime. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2009), tema poolt välja pakutud soome-ugri filosoofia projekt, mille keskseks osaks on rinnastavate mõistepaaride kasutamine defineeritud terminite asemel, tundub olevat kantud Blanchot'ga sarnastest intuitsioonidest. Asjaolu, et ka kartesiaanlik „mina mõtlen” käib keele kaudu, mistõttu see mina ei kannu endas identsuse püsi, on oma töödes põhjalikult avanud Emmanuel Levinas (vt E. L e v i n a s, Teisiti kui olla, ehk, Teispool olemust. Tlk K. Sisask. Tallinn: TLÜ Kirjastus, 2012).

kujutist. [---] ...kas ei saa mitte kirjanduses üleni kujutiseks keel ise. [---] Kas ei tähenda see, kui keel saab luuletuses iseenese kujutiseks, et poeetiline sõna on alati teine, teisene? (lk 28–29).

Luules ketrab keel teataval tühikäigul, küsib pidevalt kirjanduse võimalikkuse küsimust. Oluline on rõhutada, et Blanchot ei pea võimalikuks seda endassepöördumist käsitada pelgalt vormimänguna: kirjanduslik looming toimub mõlemas kallakus, mis pealegi kogu aeg segunevad (lk 138), hääletuses puudumisele; see on omamoodi sukeldumine zombilikku vahealasse: ollakse elust välja langenud, kuid võimetud surema (vt lk 144).

Blanchot' äärmuslik kirjanduskäsitlus on igal juhul lummas, veenvuse üle otsustagu lugeja ise (nagu eespool ütlesin, selle „meetodi” töötamist kirjanduse tõlgendamisel saab hinnata nt „Kirjanduslikkuse ruumi” varal). Igal juhul võiks kogumiku põhjal mõelda selle üle, kas kirjandus üldse peaks levima massidesse, olema kultuuri selgroog, avalik asi (vt „Vägi ja au”). Päeval, mil kirjandusele esitatakse taas nõue pakkuda harivat meeelahutust või ajada Eesti Asja (säärased nõuded ei vaiki ühekski päevaks), võib Blanchot pakkuda kirjanikule sõõmu õhutühja vaakumit, mida kopsudesse tõmmates öelda hääletu EI!

LEO LUKS